

CONTRIBUȚII CU PRIVIRE LA PREZENȚA CAVALERILOR TEUTONI ÎN ȚARA BÎRSEI (1211 - 1225)

de
EUGEN GLÜCK

Istoriografia noastră s-a ocupat intens de legăturile țărilor române cu ordinul teutonic, care a jucat un rol major, european, mai ales în secolele al XII-XVI-lea, rămân însă multe elemente neelucidate, parțial sau complet.

Chiar prezența lor în Țara Bîrsei a rămas multă vreme ignorată de istoriografia noastră. Ea a fost readusă în actualitate în secolul al XVII-lea, printr-o lucrare a cardinalului Baronius¹. La începutul secolului următor aripa catolică care s-a opus laicizării inițiată de marele magistru Albrecht (1525), trecut la luteranism, a obținut din Arhivele Vaticanului copiile unor documente referitoare la prezența lor în Țara Bîrsei, azi păstrate în arhiva lor centrală din Viena².

În Transilvania problema lor a devenit acută în timpul domniei împăratului Iosif al II-lea (1780-1790) fiscal formulînd fața de sași anumite pretenții bănești. Căutînd să-și dovedească dreptul lor la imunitate fiscală, pastorul Johann Seivert face cunoștință cu diplomele din 1211 și 1212, publicîndu-le în anul 1787. Cu șase ani mai târziu Georg Draut tipărește la Sibiu o diplomă datată din 1222³. Ulterior numărul documentelor existente în problemă a crescut la 28, ce-i drept dintre ele doar trei sînt originale, restul fiind cunoscute din copii. Documentele au devenit, în general, cunoscute prin culegerea editată de Nicolae Densușianu, urmată de culegerea publicată de F. Zimmermann și C. Werner. În prezent cea mai răspîndită ediție este cuprinsă în corpusul tipărit de Academia Română⁴.

Dat fiind importanța istorică și chiar politică a documentelor amintite au apărut lungi discuții privind autenticitatea lor. Punctul culminant al acestor discuții l-a reprezentat

- 1 *Annalium ecclesiasticorum post... Caesarem Baronium... Bibliothecarium Tomus, XIII. Rerum in orbe Christiano ab anno domini 1198 usque ad annum domini 1299 gestarum complectens Authore... Abraham Bzovio Polono, Coloniae Agrippinae 1631, Annales ecclesiastici ab anno quo desinet Caes... Baronius... Continuante ab O.R.Tarvisino... Tomus XIII. Coloniae, Agrippinae, 1694*
- 2 Zentralarchiv, Singerstrasse 7
- 3 Seivert Johann, *Von Ursprung des Bürzerlandisches Sachsen oder Deutschen in Siebenbürgen*, în *Ungarische Magazin*, Pressburg, 1787, p.211-223. -Draut Georg, *Über den Ursprung der Bürzenlandischen Sachsen oder Deutschen in Siebenbürgen*, în *Siebenbürgische Quartalschaft*, anul 3/793/ p.194-207
- 4 Nicolae Densușianu, *Documente privitoare la istoria românilor 1199-1345*, București, 1887. Franz Zimmermann - Carl Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutsche in Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1892; *Documente privind istoria României, veacul XI, XII, XIII. C.Transilvania*, vol.I. București, 1951

publicarea cărții lui Iosif Schiopul /1932/, care a pus la îndoială însăși prezența cavalerilor în Țara Bîrsei și autenticitatea unor documente⁵. Cea mai mare parte a istoricilor români a primit negativ ideile lui I. Schiopul. Emil Lăzărescu i-a dat un răspuns documentat în revista Țara Bîrsei. David Prodan a semnat o recenzie critică în revista Gînd Românesc, iar Nicolae Iorga s-a referit la studiul "a cărei factură ne-a împiedicat de a vorbi de dînsa... e dispusă a admite neautenticități și interpolări care ni se par imposibile"⁶.

Dacă autenticitatea documentelor și prezența cavalerilor în Țara Bîrsei a devenit un fapt recunoscut, în ultimele decenii au apărut probleme legate de aprecierea activității cavalerilor. Studiul lui G.Bakó /1957/ a pus accentul pe caracterul asupritor al prezenței lor, iar Ștefan Pascu a accentuat rolul lor în expansiunea regatului ungar⁷. Ori Radu Rosetti a atras atenția, încă din anii 1904-1905, asupra faptului că problema trebuie tratată și în context internațional, avînd în vedere stăpînirea dăunătoare a cumanilor în zonă. În anii 1927-1928 Nicolae Iorga a relevat expansiunea cavalerilor între Carpați și Dunăre care a provocat în zonă schimbări esențiale și care, de asemenea, a netezit pozitiv procesul de închegare a stăruțelor feudale românești prin alungarea cumanilor. După plecarea lor /1225/ statul feudal ungar nu a reușit să încorporeze eficient amintitul teritoriu de dincolo de Carpați, iar năvălirea tătară din 1241-1242 le-a șubrezit stăpînirea și mai mult. Nu este deci împlîntor că diploma ioaniților /1247/ oferă deja imaginea unei organizări statale timpurii românești⁸.

În ultimii ani repertoriul izvoarelor a fost îmbogățit, alături de filologie, și de rezultatele arheologiei, mai ales în raport cu precizarea diplomei din 1211 care, la venirea cavalerilor, considera Țara Bîrsei "deserta et inhabitata", deci pustie și nelocuită. Față de unii istorici care au interpretat această formulă în sens absolut, cei mai mulți consideră că ea se referă la faptul că zona avea o situație deplorabilă de pe urma incursiunilor cumane și stătea în afara vreunei jurisdicții statale constante. Astfel I.K.Schuller, în 1840, credea că este vorba de o regiune în care datorită condițiilor vitrege, cultivarea regulată a solului devenise imposibilă⁹. Nicolae Iorga aprecia că pe la 1211 aici se găseau puțini oameni "ducîndu-și zilele în sărăcie și frică cu ochii la pășunile neapărate"¹⁰. Părerea lui, împărtășită recent și de Thomas Năgler¹¹, Géza Bakó și Gernot Nussbächer, a formulat impresia că Țara Bîrsei pe la 1211 putea fi vremelnice pustie, deși cu un an mai frîziu o diplomă precizează existența unei populații, care nu se putea redresa atît de repede¹².

5 Iosif Schiopul, *Contribuțiuni la istoria Transilvaniei în secolele XII-XIII*, Cluj, 1932

6 Lăzărescu C. Emil, *Note despre documentele Țării Bîrsei și cavalerii teutoni*, în Țara Bîrsei, anul 6, tom. 4/1934, anul 7. nr.2/1935; Gînd Românesc, anul 1. nr.1. mai 1933, p.33-36, Revista de Istorie, anul 30, nr.4-6, p.197, Harald Zimmermann, *Der Deutsche Ritterorden in Siebenbürgen. Die Giestlichen Ritterorden Europas*, herausgegeben von Iosif Fleckenstein und Manfred Helemd, Siegmaringen, 1980, p.268-288

7 Bakó Géza, *Cavalerii teutoni în Țara Bîrsei*, în Studii, Revistă de istorie, anul 10. nr.1/1957 - Ștefan Pascu, *Voevodatul Transilvaniei*, vol.I. Cluj, 1971

8 Radu Rosetti, *Despre unguri și episcopiile catolice din Moldova*, în Analele Academiei Române, Memoriile secțiunii istorice, Seria II. tom.27./1904-1905/, Nicolae Iorga, Brodnicii și românii, în loc.cit. Seria 3. tom.8. mem.6. București, 1928; Ibidem, *Începutul cumanilor și domnia lui Basarab*, în loc. cit., p.101

9 Schuller Johann Karl, *Umriss und kritische Studien zur Geschichte von Siebenbürgen*, vol.I. Hermannstadt, 1840, p.70. Schuller Georg Adolf, *Aus der Vergangenheit der siebenbürgisch-sächsischen Landwirtschaft*, Hermannstadt, 1895, p.12-13

10 Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol.I-II, București, 1901, p.XII

11 Tomas Năgler, *Așezarea sașilor în Transilvania*, București, 1981, p.151

12 Bakó Géza - Nussbächer Gernot, *Wann wurde "Corona" gegründet*, în Karpaten Rundschau, anul 7/18, nr.25./1157/ din 21 iunie 1974. - Nussbächer Gernot, *Aus Urkunden und Chroniken*, București, 1981, p.20

Este neîndoios că hidronimele Oltul, Buzăul și Timișul au o vechime mult mai mare decât stăpînirea cavalerilor și ele puteau fi transmise posterității doar de locuitorii vechi. Însăși denumirea acestei zone provine de la rîulețul Bîrsa, ceea ce ar însemna "cel care curge repede". Alții susțin că hidronimul derivă din forma Bîrzava, răspîndită pe tot teritoriul românesc. De proveniență slavo-română sînt și toponimele Rîșnov, Prejmer, Codlea și chiar Brașov¹³. Chiar unele toponime cuprinse în vorbirea germană trădează această filiațiune ca Rîșnov-Rosenau. În zona Branului N.Orghidan a studiat 356 numiri compuse din 738 elemente topice din care 674 (91,32%) de origine latină și slavă. Acestea din urmă în general corespund realităților geografice (de ex. Predeal-cumpăna de apă) și puteau fi atribuite doar în perioada conviețuirii româno-slave, ele fiind absente din limba curentă a poporului (de ex. Bran, Sohodol, Cozia, etc.)¹⁴. Nu putem ignora nici faptul că diploma cavalerilor din 1211 pomenește la marginea Țării Bîrsei așezări omenesti ca Hălmeag și Miclușoara. Indiferent de situația momentană existentă în 1211, în secolele X-XIII-lea Țara Bîrsei intră în aria de locuire românească, dovedită prin rezultatele arheologice.

Cele mai abundente urme sînt materialele ceramice. Astfel cantități de ceramică autohtonă /sec.X-XII/ au fost descoperite la Rîșnov-cetate¹⁵. Géza Bakó și Florea Costea au constatat că ceramica găsită la Măgura Codlea, sub fortificația feudală provine dinainte de anul 1211. Primul le-a asimilat cu cele identificate la Capidava, Păcuiul lui Soare, etc., și le plasează în sec.X-XIII, iar cel de-al doilea le așază în secolele al IX-XII-lea¹⁶. Săpăturile efectuate de Ioan Pop la Brașov (Bartolomeu, Dealul Șprengghi și jur, Tîmpa, Blumana) au constatat o ceramică înrudită cu cele apărute la Măgura Codlei, Cristian, Hărman și Sînpetru, vasele fiind lipsite de benzi alveolate (sec.IX-mijlocul sec.XI) avînd afinități cu cultura Dridu. Ceramica de tip Ciugud (caracterizată de vase alveolate) a fost adusă la suprafață în Bartolomeu, Șchei (Pietrele lui Solomon) și Dealul Șprengghi, aici chiar sub nivelul cetății, provenite din sec.XIII. Pe dealul Lempeș (Hărman) și la Prejmer s-a reperat ceramica din secolul al XII-lea și începutul celui următor¹⁷. Din categoria obiectelor metalice face parte tezaurul monetar (sec.XII), diadema și alte podoabe bizantine găsite la Brașov, îngropate probabil pe la 1150¹⁸.

În privința fortificațiilor de pe Dealul Șprengghi și Dealul Lempeș, A.D.Alexandrescu susține că ele au fost create începînd cu perioada de neliniește din secolul al XI-lea, respectiv următor, populația locală retrăgîndu-se în regiuni mai înalte și ferite de incursiuni¹⁹.

Din cele de mai sus Horst Glassl, A.Prox și alți autori consideră că în preajma anului 1211 exista în Țara Bîrsei o populație românească la Șcheii Brașovului și așa-zisele "patru sate" pe lîngă Prejmer, anume Satulung, Baci, Cernatu și Turcheș. La fel, autorul amintit

13 Bunea Augustin, *Încercare de istoria românilor pînă la 1382*, București, Leipzig, Wien, 1912; Landler Gustav, *Die Gemeinde des Burzenlandes*, f.a., p.80.; Țara Bîrsei, I, sub. red. Nicolae Dunăre, București, 1972, p.46. Killen Fr., *Formarea și evoluția comitatului Brașovului*, în *Studii și articole de istorie*, vol.7. București, 1965, p.7-8. Horst Glassl, *Die Deutsche Orden in Burzenland und Kumanien /1211-1225/*, în *Ungarn Jahrbuch*, vol.3. München, 1970, p.25, 29-31, 37

14 Giulea G.A. și Orghidan N., *Branul în lumina toponimei*, în *Cercetări de lingvistică*, anul 4/1959/, p.128-131

15 Costea Florea, *Cercetările arheologice de la Rîșnov-cetate*, în *Cumidava*, vol.19. Brașov, 1989

16 Bakó Géza, *Contribuții la istoria Transilvaniei de sud-est în secolele XI-XIII*, în *Studii și cercetări de istorie veche*, 1/1961, p.118. Costea Florea, *Cercetările arheologice de pe Măgura-Codlei*, ms

17 Pop Ioan, *Date arheologice privitoare la istoria Brașovului în secolele IX- XII*, în *Cumidava*, Brașov, 1968, p.9-19. Alexandrescu A. D., Pop I. și Marcu M., *Raport asupra săpăturilor de la Hărman (1961-1970)*, în *Materiale și cercetări arheologice*, vol.10., București, 1973, p.231-259

18 Bakó G., *Contribuții* p.115, Dunăre, p.48

19 Alexandrescu A.D., *Contribuții la cunoașterea populației autohtone în feudalismul timpuriu din Țara Bîrsei*, în *Cumidava*, vol.8. Brașov, 1973, p.48-52

crede că păstori slavo-români au utilizat pășunile din sudul Țării Bîrsei, locuind și în localitățile Zărnești, Tohanul Vechi, Rîșnov și Bran²⁰.

În jurul anului 1200 regatul ungar își întinsese stăpînirea pînă la Olt, străjuită de fortificațiile de la Hălmeag și alte puncte întărite. Unii cercetători, în special Gabriel Adrianyi (Bonn) susțin că pe Tîmpa și alte puncte strategice s-au creat avantposturi contemporane ungurești, iar urmașii lor ar fi locuitorii unguri din zona Săcele. Oricum, ele nu au putut fi eficiente în fața puterii cumane²¹. Aceștia apar pe la 1067-1071 în Moldova și apoi în Muntenia, aceste regiuni intrînd în regiunile periferice ale Cumaniei Negre, deși efectivele lor așezate în zonă nu par a fi numeroase. Ei practicau probabil incursiuni peste Carpați, iar părțile stăpînite constant erau supuse unor sarcini materiale, constituind pretutindeni o frînă a dezvoltării social-economice.

În acest context apare diploma regelui Andrei al II-lea al Ungariei, care investește cavalerii teutoni cu Țara Bîrsei. Un număr mare de studii au accentuat faptul că regele se gîndea nemijlocit la posesia efectivă a teritoriilor, respectiv la apărarea Transilvaniei de atacurile cumane. La fel s-a invocat numirea regelui "apostolic" dator să promoveze dispariția "schismeii" adoptată de români, cît și convertirea cumanilor păgîni. În realitate, este verosimil că regele dorea să utilizeze cavalerii drept contrapondere în conflictul lui cu grupurile nobiliare și chiar cu fiul său, Bela. Această ipoteză se bazează pe faptul că, între 1205-1219, a purtat 14 războaie externe și avea vaste planuri politice în Europa de sud-est. Cavalerii nu aveau nici o obligație de asistență în acțiunile lui războinice²².

Relațiile regelui amintit cu ordinul teutonic se suprapun tratatului încheiat cu landgraful Hermann /1211/ care stipula căsătoria fiicei sale, Elisabeta, cu Ludovic de Thuringia. Landgraful era un mare protector al ordinului teutonic. La fel regina Gertrude de Andechs-Meran, precum și fratele său Berthold, au fost promotorii influenței germane. Aceeași orientare semnală și căsătoria Constanței, văduva regelui Emeric al Ungariei, cu Frederic al II-lea /1208/, viitorul împărat /1215-1250/, care avea legături puternice cu marele magistrul al ordinului, Hermann de Salza /1210-1239/. La rîndul lui, tînărul ordin teutonic, înființat în 1190, căuta un teren propriu în afară de Țara Sfîntă, unde el era limitat de influența ordinelor mai vechi și nu era satisfăcut nici de pozițiile cîștigate în Asia Mică, Siria și Cipru. Nu putem uita că, după cea de-a treia cruciadă /1189-1192/ s-a întărit ideea că există și în Europa teren de activitate pentru cei ce luptă pentru credința catolică, în special în zona baltică și Peninsula Iberică. Această idee era legată de perspectiva creerii unor feude cavalești ale teutonilor după modelul palestinian.

În acest context apar cavalerii teutoni, în luna mai 1211, în Țara Bîrsei.

Totuși numărul lor nu era mare. H. Glassl vorbește de peste 100 de cavaleri, noi admitem chiar și 2-300, dat fiind faptul că în anul 1190 ordinul avea 40, iar în 1240 în jur de 2000 de membri²³.

20 Glassl H., op. cit., p.27,31

21 Ferenc Ioan, Cumunii și episcopia lor, Blaj, 1931, p.15-16. N. Iorga, Imperiul cumanilor și domnia lui Basarab, în Academia Română, Memoriile secțiunii istorice, seria 3, tom.8. București, 1927/1928, p.99-101. Adrianyi Gabriel, Zur Geschichte des Deuther Ritterorden in Siebenbürgen, în Ungarn Jahrbuch, vol.3. München, 1970, p.12-13

22 Kuhn Waeser, Ritterorden als Grenzhüten des Abendlandes gegen das östliche Heidentum, în Ostdeutsche Wissenschaft, anul 4/1959, p.52-59, 7-11; Armbruster Adolf, Nachspiel zur Geschichte des Deutscher Ordens in Burgenland, în Revue Roumaine d'histoire, anul 18, nr.2/1978, p.278; Joachim Schutze, Bemerkungen zur Berufung und Vertreibung des Deutscher Odens durch Andras von Ungarn, în Siebenbürgische Archiv, seria 3, vol.8/1971, p.278; Adrianyi G., op.cit. p.9-12, Glassl, op.cit., p.23-49

23 Ibidem, p.32

Există actualmente un consens între istorici cu privire la limitele feudei cavaleriești²⁴. Ele începeau la întăriturile de la Hălmeag, trecînd apoi pe malul sudic al Oltului, pînă la gurile Prejmerului. Urmînd cursul acestuia, granița ajungea la obîrșia Timișului. La sud feuda se întindea pînă la munții Codlea și Vulcan. Teritoriul totaliza aproximativ 1600 km².

Diplomele regale au definit destul de larg drepturile cavalerilor, bucurîndu-se de exempțiuni similare de care s-au bucurat în regatul Ierusalimului. Pe lîngă renta feudală, aferentă feudei, cavalerii erau beneficiarii unei părți a aurului și argintului extras în zonă, "dacă se va găsi". Tîrgurile sînt libere și vămile aparțin teutonilor. Ei pot construi cetăți și orașe de lemn, fiind știut că ridicarea fortificațiilor de piatră era un drept exclusiv regal. El a fost acordat curent nobililor doar după trista experiență din 1241-42, întrucît numai cetățile de piatră au reprezentat obstacole serioase în fața tătarilor. Imunității fiscale i s-au adăugat scutirea lor de găzduirea voievodului Transilvaniei și suitei sale, ceea ce reprezenta, în condițiile economice contemporane, o obligație aproape strict naturală, totuși o povară grea, acești demnitari fiind de regulă străini de provincie și fără resurse proprii de întreținere. La fel, cavalerii intrau nemijlocit sub jurisdicție regală, iar pricinile se rezolvau de judecători aleși de ei, potrivit statutelor proprii.

Diploma din 1212 exclude din sectorul lor pe schimbătorii regali de bani, dreptul respectiv acordîndu-se tot lor. Mai mult, schimbătorii erau obligați să transfere conducătorului cavalerilor moneda "nouă", deci de valoare integrală, punîndu-le la adăpost de manipulațiile monetare frecvente din perioada domniei lui Andrei al II-lea²⁵.

Cavalerii au păstrat în Țara Bîrsei organizarea lor, aprobată de papă. Ei se împărțeau în "frați- cavaleri", "frați-slujitori" și preoți. Ei trăiau în comunități organizate pe cetăți, ceea ce reiese dintr-o bulă din 1226, avînd în frunte un "comtur". Obștea cavalerilor din Țara Bîrsei era condusă de "landcomtur", numit în documente "preceptor", cu reședința la Marienburg (azi Feldioara), avînd numele de Teodoric. El se găsea în subordinea nemijlocită a marelui magistru, care avea reședința în Țara Sfîntă.

Ordinul avea un caracter exclusivist german. Cavalerii, la rîndul lor, trebuiau să fie nobili, deci completarea pierderilor depindea de importul de membrii. În schimb, frații-slujitori se puteau obține și din populația locală, mai ales coloniști germani, nenobili.

Ordinul avea, în primul rînd, o menire militară. Totodată era necesară și crearea unui spital pentru răniții și bolnavii lor, dar, în virtutea carității creștinești, și pentru localnici. Existența spitalului, probabil la Marienburg, este atestată de o diplomă din 1222²⁶.

Nevoile religioase ale ordinului erau deservite de "frații- preoți". Ei tindeau spre o exempțiune față de jurisdicția episcopală. Diploma din 1213 reprezenta însă un compromis cu episcopul de la Alba-Iulia, care se angaja să acorde investitură preoților "pentru bisericile ce se vor ridica în acea țară", recomandată de ordin. De fapt această modalitate corespunde sistemului de patronat din biserica occidentală, feudalul avînd dreptul de a candida clericul servant. Episcopul își rezerva dreptul de găzduire în cazul vizitației canonice și de judecarea preoților în procese penale. În același timp, episcopul cedează zeciuiala cavalerilor, fapt confirmat și de papa Honoriu al III-lea, cu excepția obligațiilor datorate de unguri și secui. Nu se vorbește despre schismatici, deoarece ei erau scutiți de dijele datorate clerului catolic, ceea ce reiese și din decretul lui Vladislav al II-lea din anul 1495²⁷.

24 Acker M., *Die Römische Altertumer und deutsche Burger in Siebenbürgen*, Wien, 1857, p.65. Philipp F., *Die deutschen Ritter in Burzenland*, Kronstadt, 1861, p.41

25 Glasl, op.cit., p.29; Adrianyi, op.cit., p.12; Documente..., nr.77, 82

26 Ibidem, nr.130

27 Ibidem, nr.91, 108, Beckö Josephus, *Milkovie sive antiquis episcopatus Milkoviensis*, Viennae, 1781, p.271-273

Cavalerii teutoni au adus cu ei tehnica lor de luptă, desigur făcând adaptările necesare. Radu Rosetti a atras atenția asupra faptului că activitatea lor militară a corespuns intereselor populației românești, asigurând munca pașnică, productivă, în cadrul obștilor, ferindu-le de incursiunile cumane. În schimb, nu are nici o bază concretă teza lui A.M. Marienescu care susținea că emigrarea românilor și descălecarea legendară a lui Negru-Vodă peste Carpați ar fi fost provocată de cavalerii teutoni, care "i-au păfugat din casele și pământurile folosite de ei". În realitate cavalerii aveau nevoie de producători direcți pentru subzistența lor, ca și de aliați contra cumanilor²⁸. Documentele subliniază lupta lor împotriva neconținutelor năvăliri ale păgînilor și repetă mereu aprecieri similare, greu realizabile fără aliați, dat fiind numărul redus al cavalerilor și, în general, al forțelor existente la dispoziție.

Cea mai importantă măsură de apărare a fost crearea de fortificații, în principal zăvorînd trecătorile Carpaților, începînd cu pasul Tătarilor, practicat mai des de năvălitori. În realitate, cavalerii au trecut la construirea cetăților de piatră. Timp de două secole s-au purtat discuții privind cele 16 ruine medievale din Țara Bîrsei, atribuindu-le, unele sau toate, noilor constructori. Unii cercetători au crezut că, în cei 14 ani de prezență, cavalerii au putut doar să înceapă edificarea lor, terminînd numai una, declarată de papă "foarte întărită".

În curînd însă cavalerii au trebuit să se convingă de slăbiciunea poziției lor strategice, ceea ce, după anul 1213, i-a determinat să pună mîna pe zona situată în dreapta Prejmerului, fără îndoială dublată și de dorința lărgirii feudei. Oricum, de acum pasul Buzăului era zăvorît prin cetatea crucii (Cruciburg). Chiar dacă ulterior ubicațiunea ei a fost disputată, cei mai mulți pronunțîndu-se pentru Teliu, unde și biserica catolică (azi luterană) avea un hram adecvat. În schimb N.Iorga, R.Rosetti și I.Nania l-au plasat dincolo de Carpați, ultimul chiar crezîndu-o protecțiunea pasului Bran²⁹. Este cert că la Feldioara a existat una din cetățile cavalerilor, dar care poate fi plasată mai sigur în vecinătatea bisericii evanghelice, apărînd drumul principal care străbătea Țara Bîrsei. În nici un caz nu poate fi vorba de cetatea de pe deal, provenită din secolele XV-XVI-lea³⁰. Tot în rîndul cetăților cavalerești a trebuit să figureze și fortărețele de la Rîșnov, Brașov și eventual Hălchiu. Desigur, nu este vorba nici de ruinele cetății țărănești de la Rîșnov și nici de pe dealul Șprenghei, fapt dovedit de săpăturile din 1956-1957. În același timp am putea concluda că de fapt ei au căutat să-și înconjoare cu fortificații zona feudei lor³¹.

Este neîndoios faptul că expansiunea cavalerilor a trecut "munții înzăpeziți" chiar pînă la Dunăre. Din confirmarea ulterioară acordată de regele Ungariei (1222) reiese că limitele feudei cavalerești au ajuns pînă în Țara Brodniciilor, undeva pe Siret și în valea Buzăului și a Dîmboviței, stăpînite pînă atunci de "Cumania Neagră".

28 Rosetti R. op.cit., p.262-269; Marienescu M., Atanasie, Negru-Vodă și epoca lui, în *Academia Română, Memoriile Secțiunii istorice*, seria 2, tom.3/1908-1909/, București, 1909, p.529-530

29 Rössler Gustav, *Die deutschen Ritter in Burzenland*, în *Ostdeutsche Monatshefte*, anul 2/1926/ p.225-238; Binder Pavel, Localizarea cetății Cruceburg și unele probleme legate de ea, în *Culegere de studii și cercetări*, Brașov, 1969, p.125-127, Bakó G. și Nussbächer Gernot, *Kontrowerse geht weiter*, în *Karpathen Rudschau*, anul 9/20/ nr.31/1267/ din 30 iulie 1976; Nania Ion, Cruceburg: Episcopatul cumun. Cetatea Dîmboviței- Cetățeni, în *Archiva Vulachica*, vol.8/1976/, p.75-92; Rosetti, op.cit., p.262, Nussbacher G., *Aus Urkunden*, p.26-27

30 Comșa Eugen, *La complexe archeologique de Feldioara (Transilvania)*, în *Acta Archeologica Carpathica*, tom.8/1966/, fasc.1-2, p.257-259, Costea Florea, *Sondajul arheologic de la Feldioara-Brașov*, 1970, extras, Idem, *Săpături arheologice efectuate de Muzeul Județean Brașov în anul 1970*, în *Cumidava*, vol.4/1970/, p.636

31 Prox Alfred, *Die Bürger des Burzenlandes*, în *Siebenbürgische Archiv*, seria 3, vol.1/1962/, p.61. Alexandrescu A.D. și Constantinescu N., *Săpăturile de salvare de pe dealul Șprenghei*, în *Materiale și cercetări arheologice*, vol.6/1959/, p.676; Nägler T., op.cit., p.191; Rosetti, op.cit., p.261

Plecînd de la poziția geografică a confruntărilor se pare că au fost angajate de ambele părți forțe relativ mici. Pe teritoriul cucerit s-a ridicat amintita cetate "foarte întărită"³². Oricum, drept urmare locuitorii Țării Bîrsei s-au bucurat de liniște și chiar libertate personală, legarea de glie fiind încă necunoscută.

În perioada respectivă, baza vieții economice era agricultura, practică la nivelul economiei aproape naturale. Dajmele cedate de episcop, cît și scrisoarea papală din 30 aprilie 1231, care vorbește de o regiune cultivată prin grija cavalerilor, subliniază importanța agriculturii. În diploma din 1222 se vorbește de livezi.

Construirea cetăților, în special a celor de piatră, reclama, pe lîngă munca brută a supușilor, și activitatea unor meșteșugari. Este posibil că aceștia proveneau și dintre "frații-slujitori".

Diplomele din 1211 și 1222 vorbesc despre tîrguri, iar cea din 1212 de schimb monetar, oglindind un început de circulație a mărfurilor, confirmat și de scutirile de vamă, obținute la trecerea în "țara secuilor" și "țara brodnicilor". Începînd cu anul 1222, puteau transporta anual pe Olt nave încărcate cu sare, provenite din salinile băstinașe, ceea ce înlesnea încărcarea acestora în sens opus și cu alte mărfuri.

Dacă dăm crezare cronicii murale de la Biserica Neagră, rectificînd erorile, atunci aflăm că pe la 1212-1213, apare la Brașov începutul vieții urbane, prin unificarea așezărilor de pe vatra orașului, băstinașilor adăugîndu-li-se coloniști. Un proces similar înțîlnim la Feldioara, situată la încrucișarea drumurilor comerciale³³.

Dezvoltarea forțelor de producție a fost asigurată de populația băstinașă, existentă sau reîntoarsă în zonă sub scutul cavalerilor, precum și de coloniștii germani. În general, cavalerii așezați la hotare (Spania, zona baltică, etc.) au folosit metoda colonizărilor în scopul intensificării economiei și creșterea forțelor combatante.

Există părerea că încă din 1211 ar fi fost aduși coloniști germani în Țara Bîrsei. Nu rezistă însă afirmația că primii coloniști ar fi venit din Flandra, respectiv Brabant. La fel, e puțin probabil că asemenea elemente s-ar fi așezat în Țara Bîrsei chiar și anterior, deși documentele semnalează strămoșii sașilor în apropiere, ca de ex. la Cricău, Ighiu și Romos (1206). Dat fiind faptul că din diploma din 1222 reiese înfăptuirea unor colonizări, unii cercetători s-au gîndit la atragerea unora dintre cei veniți anterior în Transilvania. Astfel Andreas Scheiner a susținut că dialectele săsești vorbite la Codlea, Prejmer și Cristian au trăsături comune cu cel vorbit în scaunul Cincu de odinioară. Alte păreri caută obîrșia coloniștilor în zona Sibiu. La fel, au fost găsite similitudini cu limba vorbită în regiunea Bistrița și Reghin.

Alte păreri au pus în circulație ideea că unii coloniști au venit din regiunea renană, în special Koblenz, modelînd toponimele băstinașe după modelul celor din țara lor de obîrșie (Herman, Honigberg, Rîșnov-Rosenau, etc.). S-a mai emis și ipoteza așezării unor flamanzi

32 Onciul Dimitrie, *Originea principatelor române*, București, 1899, p.40; Iorga N., *Brodnicii*, p.151; Armbruster, op.cit., p.279; Glasl, op.cit., p.40; Auner Carol, *Episcopii Milcoviei*, în *Revista Catolică*, nr.4/1912, p.536; T.Năgler, op.cit., p.192; Lapedatu Alexandru, *Două vechi cetăți românești: Poenaru și Dîmbovița*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, anul 3/1910, p.179; Müller G.E., *Burg Negru-Vodă în Törzburger Pass*, în *Korespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, anul 46, nr.1-2/1823, p.48-51; Pușcariu I., *Cetatea Neamțului de la podul Dîmboviței în Muscel*, în *Academia Română, Memoriile Secțiunii istorice*, seria V, tom.30, 1907-1908, București, 1908, p.111-115

33 Philippi Maya, *Die Bürger von Kronstadt in 14. und 15. Jahrhundert. Untersuchungen zur Geschichte und Sozialstruktur einer Siebenbürgischen Stadt im Mittelalter*, București, 1986, p.22-23; Bakó G., *Brassó topográfiaja a XIII-XV. században*, în *Brassói Lapok*, seria 5, anul 9, nr.41 din 15 oct. 1977, p.5; Nussbacher Gemot, *Din cronici și hrisoave. Contribuțiuni la istoria Transilvaniei*, București, 1987, p.21; *Documente*, nr.208, 130

și valoni. Oricum filologii au dovedit pentru Țara Bîrsei o varietate de dialecte inițiale, fără să poată preciza perioada apariției lor în zonă³⁴.

În schimb arheologia a reușit să confirme prezența coloniștilor la începutul secolului al XIII-lea. Ceramica găsită la biserica-cetate din Prejmer, de factură corespunzătoare, apare într-un strat anterior anului 1241. Inelele apărute la Măgura-Codlei ne îndrumă spre purtători germani din secolele XII-XIII. În tot cazul, marile așezări s-au fixat de-a lungul drumurilor comerciale, centrate la Feldioara³⁵.

Organizarea coloniștilor s-a bazat pe cele 5 cetăți, devenind câte un scaun de judecată, atribuțiile lor păstrându-se timp de secole. Potrivit obiceiului german, cetatea avea în subordine un "Hunderschaft" (100 de familii), care întrețineau fortăreața și garnizoana ei, ofereau trupe auxiliare și redevența datorată puterii centrale. Fiecare unitate cuprindea 3-4 așezări, reprezentînd 10 subunități. Potrivit concluziilor stabilite de G.Bakó, P.Binder și G.Nussbacher, s-a statornicit următoarea organizare:

1. scaunul Brașov (4 localități)
2. scaunul Feldioara (3 localități)
3. scaunul Prejmer (3 localități)
4. scaunul Rîșnov (3 localități)
5. Codlea (2 sau 4 localități)

Se pare, deci, că pe la 1225 au existat aproximativ 500 familii de coloniști cu 2000-2200 suflete. Conducerea așezărilor, oarecum autonome, aparținea juzilor numiți, mai târziu, potrivit documentelor, "vilicus"³⁶.

Este neîndoios că românii din Țara Bîrsei au trăit în obști și au format uniuni în jurul fortificațiilor băstinașe. Se pare că acestea au trecut în posesia cavalerilor, ceea ce ar explica abandonarea celei de pe dealul Șprengghi. Desigur, obștile puteau fi mai numeroase și în zonele marginale ale Țării Bîrsei, mai ales în apropierea cetăților Hălmeag, Ungra și Miclușoara, adăposturi față de atacurile cumane. Membrii obștilor erau și ele în creștere, din moment ce diploma din 1222 oprește cavalerii să primească oameni veniți de pe teritoriul regal. Diploma episcopului de la Alba-Iulia, reglementînd drepturile sale, evidențiază că au imigrat în Țara Bîrsei și maghiari și secui. Este o lege istorică faptul că populația se scurge spre zonele unde situația social politică este mai bună, mai stabilă.

În tot cazul, așezarea cavalerilor a impulsionează dezvoltarea relațiilor feudale, clasa dominantă fiind cavalerii teutoni. Procesul de închegare a noii orînduiri sociale și respingerea cumanilor a durat vreo 11 ani. Între timp însă, a început deteriorarea relațiilor cu regatul ungar, mai ales după lovitura de stat din 1214, care a dus la asasinarea reginei Gertrude și alungarea fratelui ei Berchtold, partida națională xenofobă devenind tot mai influentă. Animozitățile au crescut după eșecul asediului cetății de pe muntele Tabor, în timpul cruciadei nereușite a lui Andrei al II-lea (1217-1218), cavalerii teutoni angajîndu-se în alte operațiuni. Mai grav a intervenit falimentul financiar al regatului, care a determinat, în 1221, anularea donațiilor făcute din domeniile cetăților și obligația oamenilor eliberați din structurile acestora de a se subordona din nou sarcinilor anterioare. Nu e greu de descifrat în acest context dispoziția regală privind alungarea cavalerilor, invocînd depășirea

34 Năgler T., op. cit., p.189-190, 152, 162; H.Glassl, op. cit., p.33-34; Nussbacher G., *Din cronici*, p.21; Andreas Scheiner, *Die burzenlandische Mundart*, în *Mitteilungen des Burzenlandische Sachsische Museums*, tom.3, fasc. 3-4, 1938, p.90

35 Năgler T., op.cit., p.184; Alexandrescu A.D., *Contribuția la cunoașterea populației autohtone...* p.51-52; Costea Florea, *Obiecte metalice descoperite în cetatea de pe Măgura-Codlei*, în *Cumidava*, vol.2, Brașov, 1968, p.78-79; Bakó G., *Alle Wege fahren nach Marienburg*, în *Karpathen Rundschau*, anul 7/18/, nr.36, /1168/, din 6 sept. 1974

36 Nussbacher G., *Din cronici*, p.12-13, 22-23, 26; Năgler T., op.cit., p.190-191

limitelor inițiale. Regele, de fapt, voia să acapareze aceste teritorii de acum asigurate, care puteau oferi venituri - în sens fiscal - sporite, după 1217³⁷.

În realitate, regele a fost nevoit să bată în retragere în fața papei și a înaltului cler, împreună cu întreaga echipă guvernamentală care a impus suveranului Bula de Aur (1222) și a reprezentat elementele cele mai intransigente care s-au ridicat împotriva influenței străinilor încă din 1209. Deci cavalerii au rămas pe loc deocamdată.

Această poziție paradoxală nu poate fi explicată integral decât prin apariția fulgerătoare a mongolilor pe Volga și în Crimeea (1221), urmată de victoria lor de la Kalka /1222/. În acest context apare în 1222 și diploma, confirmată și de Sfântul Scaun, care confirmă drepturile anterioare ale cavalerilor, adăugându-se permisiunea de a ridica cetăți de piatră, ca să fie în stare să facă față dușmanilor lui Hristos. Li se recunoaște dreptul la cetatea Cruceberg și teritoriile cucerite pînă la Dunăre, precum și la exploatarea și comercializarea sării. Restricția de a primi oameni de pe pămînturile regale era în consens cu decizia privind recuperarea bunurilor și supușilor coroanei. Apare și o despăgubire pentru intenția regală de a-i alunga, printre care și asigurarea pe seama lor a venitului "de pe urma banilor noi", dar nu pot bate monedă fără încuviințare, ceea ce corespunde reformei din 1219-1222, privind arendarea acestui drept. Cavalerii erau însă neîncredători în nehotărîtul rege și au recurs la papă cerîndu-i să confirme cele de mai sus³⁸.

Această situație tulbură a determinat pe cavaleri să grăbească transformarea feudei lor într-o formațiune statală, sub protecția scaunului apostolic. Ca prim pas, are loc trecerea parohiilor noi sub jurisdicția nemijlocită a papei. Între acestea figura și basilica romanică de la Rîșnov-cetate, distrusă apoi în 1241. La fel, la Brașov pe locul Bisericii Negre s-a construit o biserică înconjurată de fortificații. La 12 ianuarie 1223 papa dispune înscăunarea unui protopop în Țara Bîrsei, pînă cînd creșterea populației va permite înființarea unei episcopii. Instalarea revenea episcopului de Agria, dat fiind că cel de la Alba-Iulia se considera lezat în exercitarea drepturilor sale. El cita în fața sinodului diecezan pe preoții din Țara Bîrsei, căutînd să-i silească la asigurarea veniturilor sale. Demersul lui s-a lovit însă de o nouă dispoziție pontificată din 12 decembrie 1223, care a reprobat acțiunea episcopului, iar a doua zi primatul de la Strigoniu a primit sarcina de a declara nule eventualele sancțiuni aplicate clerului din Țara Bîrsei. Totuși situația rămăsese oarecum nelămurită ceea ce face ca papa, la 30 aprilie 1224, să confirme jurisdicția protopopului respectiv și să se adreseze, în același scop, "clerului și poporului" local ca și episcopatului Ungariei.

Aceste demersuri se corelează apoi cu tendința de a întări relațiile de vasalitate ale cavalerilor din Țara Bîrsei față de papalitate. Dînd curs petiției marelui magistr, papa încuviințează ca zona "să rămînă pe veci sub osebita oblăduire și apărare a scaunului apostolic". Ca semn al supunerii, la 30 aprilie 1224 li se fixează datoria ca anual să plătească două mărci de aur (cca 0,56 kg), mai mult o sumă simbolică.

În istoriografia problemei s-au produs o seamă de confuzii privind caracterul acestei legături. Ea nu reprezintă vreun caz de excepție. Încă din secolul al IX-lea, încadrarea unor teritorii în "dreptul și proprietatea Sfîntului Petru" apare ca un act de protecție fără să desfacă legăturile de drept statomice anterior. Nu e, deci, de mirare că diplomele papale nu se referă la relațiile cavalerilor cu regatul ungar, considerate implicit imuabile, ceea ce corespundea și scopului momentan al cavalerilor, eventual o independență fiind sarcina

37 Janesch Georg-Troll, Mendgen Haus, Stephan Kurt /red./, *Marienbourg in Burzenland*, Ed.II, Bielefeld, 1989, p.28; Pascu Șt., op.cit., I, p.139; Rosetti, op.cit., p.265-266; Iorga N., *Istoria comerțului românesc. Epoca veche*, București 1925, p.33

38 Homan Bálint, Szekfű Gyula, *Magyarország története*, vol.I, Budapest, 1941, p.498; *Documente*, nr.130, 139, 134

viitorului. În realitate, persista tendința regatului ungar de a-i elimina din Transilvania. Îndeplinind misiunea lor prioritară, respingerea cumanilor, acum cavalerii constituiau un obstacol în acțiunile expansive directe ale Ungariei și sporirea veniturilor vistieriei.

Nu putem uita faptul că în 1224 avalanșa mongolă se retrage în Asia, motivată de problemele lor interne. Totodată, se resimte un curent opoziționist față de imixtiunea papală. După cât se pare, în această problemă au ajuns același numitor comun și regele și Bela, moștenitorul tronului (din 1235 rege) decidând expulzarea cavalerilor, deși aceasta comporta și mari riscuri, papalitatea fiind în culmea puterii.

La 10 iunie 1225 papa laudă cavalerii pentru faptul că nu au părăsit Țara Bîrsei "cu toate amenințările și silniciile dezlănțuite asupra voastră". Fiind vorba, în fond, de un organism al bisericii romane papa intervine la regele Ungariei prin episcopul de Porto, legat apostolic, întrucît "ne este peste putință să nu ajutăm la judecată pe suszișii frați". Scrisorile papale acuză regele pentru zădărnicierea operei de dezvoltare a Țării Bîrsei, luată sub ocrotire apostolică "ca să umple mai repede de coloniști", iar venitul destinat pentru nevoile cruciaților. Forțele regale compuse dintr-o "mare mulțime de călărime și pedestrime au asuprit frații și oamenii lor", cauzînd o pagubă de o mie de mărci (cca 280 kg aur). A fost cucerită o cetate a cavalerilor situată dincolo de Carpați, provocînd morți și răniți, iar alții au fost întemnițați. În concluzie, papa cere asigurarea, cel puțin a teritoriului alocat inițial cavalerilor. Ca să dea și o satisfacție regelui, papa a delegat trei egumeni cisterciți (Igrîș, Cîrța și Linewelt) să ancheteze situația și să oblige cavalerii să restituie ce nu e al lor.

Între timp canonicul custode din Arad a expus la Roma că teutonii au depășit cu mult cele 30 de pluguri ale feudei inițiale. De aici reiese că regele nu mai voia să știe de concesiile teritoriale ulterioare și a invocat refuzul cavalerilor de a ceda precum și alte acte dușmănoase, însă fără să pretindă încă plecarea lor. La fel, lipsesc precizările privind încălcarea dispozițiilor monetare din partea cavalerilor.

Papa, ascultînd plîngerile amintite, a dispus examinarea situației de către episcopii din Oradea și Győr. Dar misiunea canonicului arădean a fost doar o diversiune de moment, ce se află din scrisoarea papei din 27 octombrie 1225 și anume că, între timp, cavalerii au fost expulzați. O altă misivă din 17 februarie 1226 critică regele că a trecut la expulzarea cavalerilor, în timp ce egumenii își efectuau misiunea, iar cei doi episcopi nici nu au ajuns să înceapă lucrarea.

Din aceeași epistolă papală reiese că regele, la rîndul lui, căuta o anumită atenuare a conflictului, invitînd pe marele magistru Henric de Salza la tratative. Acestea, realizate mai târziu, și alte intervenții papale, inclusiv sprijinul cerut reginei Iolanta, au rămas fără finalitate. După cîțiva ani de așteptare cavalerii au plecat în zona baltică realizîndu-și cu prisosință visurile lor³⁹.

Expulzarea cavalerilor nu a însemnat dispariția completă a organizației lor. În urma unui proces intentat protopopului și altor șapte preoți din Țara Bîrsei, diploma regelui Bela din 21 martie 1235 constată că acolo "episcopul diecezan nu are nici o putere", jurisdicția revenind după 1225 primatului din Strigoni. Mai mult, în 1373 papa Grigore al XI-lea reclama datoriile datorate de pe urma "casei teutonilor" din Țara Bîrsei⁴⁰.

O mulțime de documente privesc problema revenirii cavalerilor teutoni în Țara Bîrsei în perioada 1225-1241. După dezastrul provocat de năvălirea mongolilor s-a dovedit că, prin plecarea cavalerilor, a slăbit apărarea Transilvaniei, ceea ce determină pe papa Inocențiu al IV-lea să ceară, în 1245, rechemarea lor. Regele însă acordă încredere în 1247 ioaniților,

39 Documente, nr. 166, 167, 168, 169, 171, 176, 180, 181, 182; Claus Neitmann, *Papst und Kaiser in der Staatsverträgen der Deutscher Ordens in Preussen, 1230-1466*, în *Archiv für Diplomatik*, tom. 33/1987/

40 Documente, nr. 238, 239, 267, *Monumenta Slavorum Meridionalium*, vol. I, p. 289

încredințându-le o parte din apărarea Transilvaniei, urmînd să colaboreze cu formațiunile statale românești existente între Carpați și Dunăre. Ca să liniștească pe teutoni le oferă o donație în altă parte, care nu putea fi obstacol în realizarea planurilor sale politice⁴¹. Problema mai revine în discuție și în 1279, 1280, 1317, etc. Ele vor avea o anumită finalitate doar mult mai tîrziu, ajungîndu-se la așezarea cavalerilor în sudul Banatului /1429-1435/ în lupta împotriva pericolului otoman⁴².

Legăturile țărilor române cu ordinul teutonic sînt însă mult mai bogate și reclamă încă cercetări minuțioase.

41 Bethlen A., *Geschichtliche Darstellung des Deutschen Orden in Siebenbürgen*, Wien, Leipzig, 1831, p.56-57; Florin Constantiniu, *Premizele apariției statelor feudale românești*, în *Studii și articole de istorie*, vol.26 (1974), p.7-8; I.Schiopu, *op.cit.*, p.126-128.

42 Hașegan Ioan, *Cavalerii teutoni în Banatul Severinului, /1429-1435/, în Tibiscus-Istorie*, Timișoara, 1978, p.191-195